

**OG'ZAKI AN'ANADAGI O'ZBEK MILLIY CHOLG'U
ASBOBLARINI TAKOMILLASHTIRISH MAQSADI VA VAZIFALARI**

Sobirov Otajon Zohidjon o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada og'zaki an'anadagi o'zbek milliy cholg'u asboblarini takomillashtirish maqsadi va vazifalari, milliy musiqiy cholg'ularimiz o'zining betakrorligi, naqsh bezagining alohida o'rin tutishi haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: ansambl, cholg'u, milliy, qadriyat, asbob,soz, ijrochi, ijro, soz.

Аннотация:В данной статье рассматриваются цели и задачи совершенствования узбекских национальных музыкальных инструментов в устной традиции, своеобразие наших национальных музыкальных инструментов, особое место их орнаментации.

Ключевые слова: ансамбль, инструмент, национальный, ценность, инструмент, музыка, исполнитель, исполнение, музыка.

Abstract: This article discusses the goals and objectives of improving Uzbek national musical instruments in the oral tradition, the uniqueness of our national musical instruments, the special place of their ornamentation.

Keywords: ensemble, instrument, national, value, instrument, music, performer, performance, music.

KIRISH

O'zbek xalq cholg'u asboblarini, xususan tanbumi takomillashtirish bilan XX asming 30- yillarida Rossiya cholg'u asboblari ustalari (T. F. Podgorniy, Y. F. Vitachek), shuningdek Marklenkirxen (Germaniya) ustaxonalarida liam shug'ullanishdi. O'zbekiston musiqa san'atining ko'zga ko'ringan iirboblaridan biri N. N. Mironov aytganlariga qaraganda, 30- yillarda usta T. F. Podgorniy tomonidan «tanbur o'rniga turk cholg'u asbobi udga juda o'xshash bo'lgan udsimon mandolina yasaldi. Uning sadosi qattiq bo'lsaila, o'zbek tanburi sadosiga

aslo o'xshamasdi. Germaniyada esa tanbur o'rniga italyancha mandolina yasaldi». «Rekonstruksiyalash g'oyasi o'zbek sozandalari va ustalari fikri-zikrini ko'pdan buyon band qilib kelardi, lekin ularning urinishlari epizodik, parokanda va tizimsiz edi. Bunday urinishlar, odatda, ratsional akustik, badiiy va ijrochilik asosidan mahrum bo'lgan «xayoliy» xususiyatga ega bo'lib, ko'pincha sozning tashqi ko'rinishini o'zgartirish bilangina yakun topardi». B.A.Struve o'z asarida usta Usmon Zufarovning an'anaviy o'zbek dutorini takomillashtirish ishini ajratib ko'rsatib, bu ish dutorning sadosini kuchaytirish hamda uni bezash sifatini yaxshilashdan iborat bo'lganligini ta'kidlaydi. Ilk asar ushbu sohadagi dastlabki ilmiy izlanish ekanligini qayd etish lozim. XX asrning 20-30 - yillaridayoq o'zbek xalq ustalaridan Usmon Zufarov, Matyusuf Xarratov, Shorahim Shoumarov va boshqalar xalq cholg'u asboblari takomillashtirish yo'lida dastlabki ishlarni qildilar. Ular sado kuchini oshirish va sifatini yaxshilash, tashqi bezakni ko'rkamlashtirishga intildilar. Sadoni kuchaytirish o'sha davr sozlarini takomillashtirishdan ko'zlangan asosiy maqsad bo'lgan. Bu fikrni muzeyda saqlanib qolgan cholg'u asboblari nusxalari tasdiqlaydi. Sadoni takomillashtirish uchun turli usullar sinab ko'rildi — sozning korpusi shakli o'zgartirildi, dutor, tanburning ichki qismi ikki yoniga qo'shimcha rezonatsiyaga mo'ljallangan torlar tortildi, biroq parda bog'lamlari, tovush qurilishi va tovushqator o'zgarishsiz qolaverdi. Yoki tanbur dastasi yuqoriga yoxud g'ijak korpusi ostiga yog'och og'iz o'rnatildi-ki, bu, konstruktorlarning fikricha, sadoni kuchaytirishga xizmat qilishi lozim edi. Soz ustasi Usmon Zufarov 1927-yilda radio qoshidagi milliy cholg'u asboblari ansambli buyurtmasi bo'yicha katta dutor, kamayli dastaning yuqori qismida og'iz bo'lgan, tanbur hamda korpusning quyi qismida og'iz bo'lgan g'ijak yasadi. Ular soz sadosini kuchaytirishga urinib, tovushqatori, torlarning sozlanishi, diapazoni, yasash usuli va boshqa xususiyatlari an'anaviyligicha qolgan cholg'u asboblari yaratishdi. Usta Usmon Zufarov 1934- yilda V. A. Uspenskiy taklifi bilan San'atshunoslik ilmiy-tadqiqot institutida o'zbek milliy cholg'u asboblari takomillashtirish bo'yicha ishga rahbarlik qila boshladi. Usmon Zufarov shogirdlari Hoji Oxun, Mahmud Toirov va boshqalar bilan o'z amaliy tajribasiga,

shuningdek o'tmish xalq ustalarining bag'oyat boy an'analariga tayanib ish ko'rdi. Uning tomonidan konstruksiyalangan takomillashtirilgan yangi cholg'u asboblari namunalaridan an'anaviy xalq cholg'u ansambllarida foydalanilmoqda. N. Avedova o'sha davr xalq ustalari faoliyati haqida gapirib: «ular ko'p narsani uddalay olmadilar; tajribalar ba'zan oddiy bo'lgandi, biroq ularning jasoratli va o'ziga xos, deb hisoblamay bo'lmaydigan izlanishlari bu sohada keyinchalik ish olib borish uchun qiziqarli material berdi», — deb yozgandi. Usmon Zufarov va boshqa xalq ustalari tomonidan o'tkazilgan tajribalar asosan sozning sadosini kuchaytirishga qaratilgandi. Buni usta O'zbekiston Oliy Soveti Prezidenti Raisi Yo'ldosh Oxunboboyevga 1939- yilda yozgan maktubidagi jumlar ham tasdiqlaydi: «Men yaratgan ko'plab cholg'u asboblari o'zbek klassik kuyi — «Shashmaqom»ni ijro etishga yaraydi, biroq ravnaq topayotgan zamonaviy san'at talablariga javob berolmaydi. Dutor, rubob va g'ijjak singari cholg'u asboblari parklar, klublar, teatrlar va konsert zallarida emas, balki yopiq binolarda yaxshi sado beradi. Ularni qayta yaratish zarur bo'lib, bu ustalarning ijodiy ishi bilan bog'liq. Bizning baxtiyor davrimizda har bir mehnatkash bunyodkorlikka intiladi. Men O'zbekistonning 15- yilligiga dator, tanbur va g'ijjakning yangi konstruksiyasini yaratdim. Shaklan yevropacha cholg'u asboblari (skripka va gitara)ni eslatuvchi ayrim detallarni konstruksiyalab, kiritdim. Yangi konstruksiyadagi sozlarda sado eski namunadagilarnikiga nisbatan kuchliroq va tozaroq bo'lishi lozim». Ustani sozlar sadosini kuchaytirish va sifatini oshirish masalasi qiziqtirgani uning ushbu maktubidan ma'lum bo'ladi. Bayon etilganlardan ko'rinishicha, cholg'u asboblari sadosini kuchaytirish ularni takomillashtirishning asosiy muammosi hisoblangan. Bu holni tajriba laboratoriyasining cholg'u asboblari muzeyidagi kolleksiya ham tasdiqlaydi. Kolleksiya o'sha davr ustalari sadoni kuchaytirish maqsadida sozning tashqi shakli ko'rinishini o'zgartirish ustidagina ish olib borishganini ko'rsatadi. Zamonaviy an'anaviy o'zbek cholg'u asboblari bag'oyat rang-barang. Ular orasidan barcha guruhlariga oid sozlar namunalarini topish mumkin. Hozir O'zbekistonda taomilda bo'lgan xalq cholg'u asboblari quyidagi guruhlariga bo'linadi: — torli asboblari,

torli-kamonchali (g'ijjak, sato), torli-chertma (dutor, tanbur, qashqar va afg'on ruboblari, ud, do'mbira) va torli-urma (chang) sozlarga bo'linadi; — puflama (duxovoy) asboblari, mis-puflama (karnay) va yog'och-puflama (nay, sumay, qo'shnay, cho'pon nay, sibizg'a)dan iborat; — urma asboblari (doira, nog'ora, safoil, qayroq, qoshiq). An'anaviy ijrochilik madaniyati vakili bo'lgan xalq sozandalari asosan temperatsiyalanmagan diatonik tovushqatorli an'anaviy cholg'u asboblari kuy ijro etishadi. Bu asboblarda asosan an'anaviy xalq kuylari, shuningdek og'zaki an'anadagi professional kuylar ijro etilgan. O'zbek o'tmishda shakllangan xilma-xil turdagi cholg'u ansambllari havaskorlik jamoalarida ham, professional jamoalarda ham hozirgacha mavjud bo'lib kelmoqda. Ularni madaniyat saroylari va uylarida, konsert zallarida, radio va televideniya tinglash mumkin. O'zbek xalqi bizning kunlarga yetkazib kelgan boy musiqiy meros xalq ijodiyotini ham, xalq-professional ijodiyotini ham og'zaki yetkazish yo'li bilan saqlab qolgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rahimjonov B. Dutorchilar ansambli. T., 2002.
Струве В.А. Процесс формирования виол и скрипок. М., 1959.
2. Сабирова Д., Абдурахимова Ф. Ашот Петросянц. Ургенч. 1994.
3. Стахов Л. Творчество скрипичного мастера. Ленинград. 1988. «Советская музыка». № 12. 1954.
4. Ташматова А. Оркестр узбекских народных инструментов и его роль в духовной жизни человека. Сб. «Нафосат». Т., 2001.
5. Ходжаев Р., Ибрагимов Ф. — «Орзу». Т., 1995.